

**SLOVESNÝ ČAS A VID V UČEBNICÍCH
ČESKÉHO JAZYKA PRO 4.–6. ROČNÍK ZŠ:
KVALITATIVNÍ ANALÝZA VÝKLADU BUDOUCNOSTI
TENSE AND ASPECT IN CZECH TEXTBOOKS
FOR GRADES 4–6:
A QUALITATIVE ANALYSIS OF FUTURE TIME REFERENCE**

Kateřina Hálová

Ústav školní pedagogiky, Fakulta humanitních studií, Univerzita Tomáše Bati, Zlín

Abstrakt

Příspěvek se zaměřuje na pojetí slovesného času a slovesného vidu v učebnicích českého jazyka pro 4.–6. ročník ZŠ. Vychází z předpokladu, že způsob, jakým jsou v tomto období konceptualizovány slovesné kategorie, ovlivňuje porozumění jazykovému systému i práci s textem. Na základě kvalitativní obsahové analýzy 27 učebnic a vybraných didaktických publikací příspěvek sleduje, jak je vysvětlován budoucí čas a do jaké míry je k tomuto výkladu využít významový princip slovesného vidu. Zjištění naznačují převahu tvarových postupů a vágních formulací, což může ztěžovat porozumění časovým vztahům. Příspěvek ukazuje, že nejde o dřívější zavádění terminologie, ale o významové vysvětlení průběhovosti a ukončenosti děje jako opory porozumění textu.

Klíčová slova: učebnice českého jazyka, slovesný čas, slovesný vid, budoucí čas, kvalitativní obsahová analýza

Abstract

This paper examines how tense and aspect are conceptualised in Czech language textbooks for Grades 4–6. Based on a qualitative content analysis of 27 textbooks and selected didactic publications, it focuses on the explanation of future time reference and on whether the semantic principle of aspect is used as an explanatory criterion or replaced by vague formulations. The findings suggest a predominance of form-based explanations, which may hinder pupils' understanding of temporal relations in texts. The paper argues that the key is not earlier terminology, but meaning-based explanation of ongoingness vs completion as support for text comprehension.

Keywords: *Czech language textbooks, tense, verbal aspect, future time reference, qualitative content analysis*

1 ÚVOD

Mluvnické učivo je v jazykovém vzdělávání stabilní součástí výuky, současně však se stále více zdůrazňuje jeho funkční smysl: mluvnické poznatky mají podporovat porozumění významu, práci s textem a vědomé užívání jazyka. V situaci, kdy kurikulum poskytuje jen omezená vodítka k pojmovému uspořádání učiva a jeho návaznosti, získávají učebnice klíčovou roli v tom, jak se žákům zprostředkuje model slovesných kategorií. Cílem příspěvku je analyzovat učebnice pro 4.–6. ročník ZŠ se zaměřením na výklad budoucího času a implicitní roli slovesného vidu.

2 TEORIE

Didaktika českého jazyka zdůrazňuje, že výuka gramatiky má podporovat porozumění textu a vlastní vyjadřování, nikoli být souborem izolovaných pojmů. Kognitivně-komunikační pojetí akcentuje smysluplnost učiva, jeho užitečnost pro jazykové jednání a propojení gramatického poznání s prací s textem (Štěpáník et al., 2020; Svobodová et al., 2021). Zvláštní pozornost vyžadují slovesné kategorie, zejména vztah času a vidu: čas, vid a způsob tvoří provázaný systém a jejich oddělený výklad může vést k roztržitému porozumění (Čechová, 2011; Čechová & Styblík, 1998). Vid žáci uplatňují intuitivně dříve, než jej dokážou pojmenovat, a může sloužit jako významový most. Pokud výklad budoucího času zůstává bez významového ukotvení a opírá se o vágní formulace, může se žákům jevit jako soubor pravidel bez vysvětlujícího principu.

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Příspěvek je koncipován jako kvalitativní výzkum založený na obsahové analýze učebnic, didaktických publikací a kurikulárních dokumentů. Primárním zdrojem bylo 27 učebnic českého jazyka pro 4.–6. ročník ZŠ (9 nakladatelství × 3 ročníky). Analyzovány byly výkladové pasáže a tabulky vztahující se ke

slovesnému systému se zaměřením na slovesný čas (včetně budoucího času) a explicitní či implicitní práci se slovesným videm; sledována byla podoba definic, pravidel, příkladů, pedagogického metajazyka a terminologická návaznost mezi ročníky. Sekundární materiál tvořily čtyři didaktické publikace určené učitelům a dvě verze RVP ZV (platná a revidovaná). Relevantní pasáže byly rozděleny na analytické jednotky a podrobeny kvalitativní obsahové analýze s kombinací deduktivních a induktivních kódů. Zjištění byla komparována napříč zdroji.

4 VÝSLEDKY / OČEKÁVANÉ VÝSLEDKY

Analýza výkladových pasáží o slovesném čase a (ne)uchopení slovesného vidu v učebnicích českého jazyka pro 4.–6. ročník ZŠ ukazuje, že učebnice často zprostředkovávají slovesné kategorie převážně formálně: výklad je stavěn na tvarových přehledech a určovacích postupech, zatímco významové vazby mezi kategoriemi – zejména vztah času a vidu – zůstávají nevyslovené nebo jen naznačené. Jako problematické se opakovaně ukazuje vysvětlování budoucího času: budoucnost bývá vykládána bez explicitního významového kritéria a nahrazována vágními formulacemi typu „některá slovesa...“, které nepřehledňují rozdílné strategie vyjadřování budoucnosti. Výklad se tak může jevit jako soubor dílčích pravidel bez sjednocujícího principu, což zvyšuje míru abstrakce a ztěžuje pojmové učení. V důsledku může být pro žáky obtížné porozumět situacím, kdy se tvar a časový význam nekryjí (např. přítomný tvar s budoucím významem).

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Zjištění jsou v souladu s českou didaktickou literaturou, která dlouhodobě upozorňuje na systémové prolínání slovesného času a vidu a zdůrazňuje, že oddělený výklad těchto kategorií může vést k roztržitému porozumění slovesnému systému (Čechová; Čechová & Styblík). Konferenční příspěvek proto argumentuje pro možnost dřívějšího, funkčně ukotveného uchopení slovesného vidu jako didakticky obhajitelné cesty, která může zvýšit srozumitelnost výkladu slovesného času a posílit pojmovou návaznost učiva. Nejde přitom o zavádění nového terminologického pojmu, ale o nabídnutí srozumitelného významového kritéria – kontrastu průběhovosti a ukončenosti děje – který je v češtině systematicky spjat s vyjadřováním budoucnosti. Takové uchopení není podmínkou

běžné komunikace, může však podpořit porozumění textu a interpretaci časových vztahů v situacích, kde se tvar a časový význam nekryjí.

PODĚKOVÁNÍ

Příspěvek vznikl za podpory Fakulty humanitních studií Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně v rámci řešení projektu IGA/FHS/2025/003.

6 LITERATURA

- Čechová, M. (2011). *Čeština – řeč a jazyk*. SPN.
- Čechová, M., & Styblík, V. (1998). *Čeština a její vyučování: Didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a studenty učitelství*. SPN.
- Hájková, E. (2021). *Kapitoly z didaktiky českého jazyka pro 1. stupeň ZŠ*. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.
- Hausenblas, O. (1997). *Vrátíme smysl hodinám češtiny? Úvaha a praktický návrh, jak učinit náš vyučovací předmět hodným žákova zájmu*. Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy.
- Hauser, P. (2019). *Didaktika českého jazyka pro 2. stupeň ZŠ*. Masarykova univerzita.
- Hubáček, J., Jandová, E., & Svobodová, J. (2010). *Čeština pro učitele*. Vade Mecum Bohemiae.
- Knecht, P., & Janík, T., et al. (2008). *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*. Paido.
- Liptáková, L., et al. (2015). *Integrovaná didaktika slovenského jazyka a literatury pre primárne vzdelávanie*. Prešovská univerzita v Prešove.
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (2021). *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání: Verze s vyznačenými změnami* [PDF]. Dostupné z: <https://digitalizace.rvp.cz/files/rvp-zv-2021-s-vyznacenyimi-zmenami.pdf>
- Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (2025). *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání: Závazná část včetně metodické podpory* [PDF]. Dostupné z <https://prohlednout.rvp.cz/zakladni-vzdelavani>
- Schreier, M. (2012). *Qualitative content analysis in practice*. SAGE Publications.
- Svobodová, J. (2003). *Didaktika českého jazyka s komunikačními prvky: Počáteční fáze výuky mateřštiny*. Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta.

- Svobodová, J., Höflerová, E., Kuldanová, P., Sekerová, K., & Svobodová, D. (2017). *Principy a cesty školní výuky českého jazyka*. Ostravská univerzita.
- Svobodová, J., Höflerová, E., Kuldanová, P., Sekerová, K., Svobodová, D., & Vavříková, M. (2021). *Čeština v edukaci: Lingvistika a didaktika*. Ostravská univerzita.
- Štěpáník, S., Hájková, E., Eliášková, K., Liptáková, L., & Szymańska, M. (2020). *Školní výpravy do krajiny češtiny: Didaktika českého jazyka pro základní školy*. Fraus.